

Szende Pál: Adóreform és osztálytagozódás

magyar alkotmánynak és politikai szervezetnek lényeges ismertető vonásai a következők:

1. A vagyontalan elemek ki vannak zárva az állami hatalom gyakorlásából, a csekély vagyonerejű rétegek befolyása pedig minimális.
2. A politikailag jogosítottak körében a földbirtokosság háttérbe szorítja az ipari, kereskedelmi és értelmiségi osztályokat, azaz a sajátos értelemben vett városi lakosságot.

3. A földbirtokos osztály körén belül a nagy- és közép-birtok szövetsége hatalmában tartja a kisbirtokot.

Míthogy az adórendszer éppúgy függvénye az osztálytagozódásnak, mint az erre felépült politikai szervezet, a magyar adórendszer lényeges ismérvei a következők:

1. A vagyontalan és kisebb vagyoni erejű elemek megterhelése aránytalanul nagyobb, mint a vagyonos osztályoké.
2. A földbirtok az adózás terén előnyben részesül az ipari és kereskedelmi osztályokkal szemben.
3. A kisbirtok adója súlyosabb, mint a nagy- és közép-birtoké.

Végül a városi lakosság adóterhe jelentékenyen nagyobb mint a falusi adózóké.

Ezek voltak a főelvek, melyeket az osztálytagozódás és adórendszer közötti kapcsolatra nézve 1907 év őszén, az adóreform tárgyalásának előestéjén irt tanulmányunkban felállítottunk.* Az alábbi fejtegetések célja megvizsgálni azt, hogy az 1909. évi adótörvények, s egyáltalában 1907 óta az adózás terén történt törvényhozási és kormányzati intézkedések mennyiben módosították a fenti alapelvek

* *A magyar adórendszer igazságtalanságai.* Természet és Társadalom IV.

érvényesülését. Előzőleg meg kell vizsgálnunk azokat az eltolódásokat, melyek az utolsó évtizedben az osztálytagozódás terén végbementek és amelyek éppen az adóreform tárgyalása idején, a koalíciós korszakban éreztették legszembetűnőbben hatásukat.

I.

Az alkotmányosság helyreállítása óta az állam politikai és gazdasági vezetése ismét a volt földesúri osztályra szállt, s a törvényhozás, kormányzat, adórendszer egyaránt az ő érdekeit szolgálta. A földbirtokosság vezetőelemei már kezdettől fogva a külföldi *haute finance* érdekeit képviselő pénzintézetekre és vállalatokra támaszkodtak, mert ez a kapcsolat igen alkalmas volt az abszolutizmus alatt megromlott gazdasági helyzetök megjavítására. Később a választási korrupció kifejlődése lehetővé tette oly többségek létrehozását, melyek tisztán a kormány mindenkorinak akaratát szolgálták, s melyben a vezetést a nagy pénzintézetek zsoldjában álló ú. n. üzleti politikusok ragadták magukhoz, akik lassanként a nagybirtok vezető csoportjaival is ellentétbe kerültek. A megindult harc folyamán a nagybirtok győzedelmeskedett és 1899-ben Széll Kálmán miniszterelnökségével korlátlan uralomra jutott. A küzdelem egyrészt a szabadelvű párti korrupció kiirtásának jelszava alatt indult meg, másrészt a kormány pénzügyi szövetségei és leltári szavazói: az iparosok és kereskedők ellen irányult, s a kisember-mentés, ez a Németországból átvett frázis lett a küzdelem leghangzatosabb csatakiáltása.

A kereskedelem- és városellenes irányzatot — melyhez felekezeti szempontok is járultak — erősen előmozdította a városi lakosság számának és befolyásának emelkedése. Ez a szám az előbbi évtizedekben oly csekély volt, hogy egyáltalában nem veszélyeztette a nagybirtokosság egyeduralmi állását. Míg 1869-ben az iparral és kereskedelemmel foglalkozók az összlakoságnak alig 5%-át tették csak ki, addig 1900-ban ez az arány már 19,6%-ra és a választójogi statisztika szerint 1910-ben 24,8%-ra emelkedett. Nyilvánvaló tehát, hogy az az osztály, amely 1869—1900 között négyszeresen szaporodott meg, többé nem volt oly ártalmatlan a földbirtok érdekei szempontjából, mint az előbbi évtizedekben, annál is inkább, mert úgy a törvényhozás, mint a közigazgatás gyakorlásából részt követelt magának. A nagybirtok tehát veszélyeztetett uralma érdekében mind jobban és jobban felkarolta a kereskedelem- és városellenes irányzatot.

De még hatalmasabban fejlesztették ki ezt az irányzatot más okok. Magyarország színpadán felléptek oly tényezők, amelyek eddig szerephez nem jutottak: a parasztság és az ipari munkásosztály.

A nagybirtok egyoldalú uralma folytán a parasztság pusztulásnak indul, véres agrárlázadások törnek ki és mikor ezeket a kormány kiméletlenül elfojtja, megindul az amerikai kivándorlás. Viszont más oldalról az ipari munkásság erőteljesen szervezkedni kezd, a politikai és gazdasági élet tényezőjévé válik és elsősorban nem munkaadói, hanem a fennálló uralmi rendszer és közigazgatás ellen fordul, amely részére nemcsak a politikai befolyást, hanem legminimálisabb gazdasági követeléseinek érvényesítését is lehetetlenné teszi. A mindenthatóvá vált agrárius irányzat odatörekedett, hogy ezt az elégtelenséget az ipari és kereskedelmi osztályok ellen irányítsa és a tömegekkel elhitesse, hogy ezek az okai az alsóbb osztályok megrosszabbodott helyzetének. Ha az elégtelenségnek ily hamis csatornába való levezetése nem sikerült, akkor engedményeket is adott, de nem a saját zsebéből, hanem a kereskedelem és ipar, a városi polgárság rovására, egyúttal mindig felhasználta az alkalmat arra is, hogy — mint becsületes alkusz — a kisbirtoknak kijáró kedvezményeket a maga részére is biztosítsa.

Az 1905. évi januári választások a nagybirtok vezetése alatt álló koalíció döntő győzelmével végződtek. A már csak névleg létezett szabadelvű párt megszűnt, és a túlzó és agresszív agrárizmus az egész vonalon átvette az uralmat. A képviselőház többsége oly egyénekből került ki, akiket egyedül a nagybirtok befolyása juttatott mandátumhoz és akik most azzal akarták meghálálni a támogatást, hogy a pápánál is pápábbaknak mutatkoztak. A parlament visszhangzott az agrárius jelszavaktól és a városi lakosság ellen irányított gyűlöletes kifakadásoktól és a kormánynak legjelentéktelenebb közegei is szükségesnek tartották, hogy az agrárius és kereskedelemellenes meggyőződésükről minél nyomatékosabban tegyenek nyilvános tanúságot.

Az új kormánynak kezdettől fogva nagy akadályokkal és ellenszenvvel kellett megküzdenie. A levert szabadelvű párt titokban szította ellenök az elkeseredést, a városi lakosság — a vezető klikkek kisded csoportjaitól és a hivatásos közvéleményszállítóktól eltekintve, — hidegséggel fogadta őket, később pedig gyűlölettel fordult ellenök. Az ipari munkásság, amelynek politikai jelentőségét az 1905/6. évi alkotmány-konfliktus és az általános választójognak kormányprogrammá válása rendkívül elősegítette, izzó gyűlölettel támadt ellenök és a földmunkás mozgalom teljes erővel újult ki. A nagy pénzüzetek üdvözölték ugyan a felkelő napot és a kormány uszályához szintén hozzávarták magukat, de az agráriusok amaz igyekezete, hogy az összes állami üzleteket az ő vezetésük alatt álló intézetek részére akarták biztosítani, bankkörökben is erős visszatetszést keltett. Végül

a kormányzat és törvényhozás túlzó klerikalizmusa a szabadelvűbben gondolkozó elemeket idegenítette el.

A koalíciós kormányzat mindeme nehézségekkel, gyűlöletekkel és ellenszenvekkel szemben először a terror fegyveréhez fordult. Mindenkit, aki bármi kérdésben ellentétes véleményt mert mondani, hazaárulónak nyilvánított és ráeresztette közéleti, tudományos és sajtóbeli vérebeit. Akivel szemben ez az eljárás nem sikerült, ahhoz a lekenyerezés, a prostituálás eszközeivel közeledett. De a terror később megszokottá vált és elveszítette hatását, a korrupció pedig a nagy tömegeket érintetlenül hagyta. A növekedő elégtelenség csökkentésére tehát pozitív, szociálpolitikai alkotásokra is szükség volt, még pedig annál sürgősebben, mert a nagybirtok érdekeit brutálisan védelmező intézkedések, mint pl. a mezőgazdasági cselédek jogviszonyáról szóló törvény nagy felháborodást és elkeseredést támasztottak. Lázás törvénygyártási folyamat indul meg és nagyszámú javaslat kerül nyilvánosságra és később a törvénytárba. Mindezen javaslatokat a félhivatalos sajtó hangos dicshimnusszal kísérte, s a tájékozatlan közvélemény eleinte azt hitte, hogy komoly szociális vívmányokról van szó, csak behatóbb vizsgálat után tűnt ki a valódi cél. Pl. a munkásbetegségélyezés egységesítése és a kötelező balesetbiztosítás nagyszabású tettek látszott, holott — és ezt az azóta lefolyt tapasztalatok igazolták — a törvény százféle hibában szenved és főcélja nem a munkásokról való gondoskodás, hanem az volt, hogy a kormány a betegpénztárak autonómiájának elkobzása útján megbénítsa és állandóan sakkban tartsa a szociáldemokrata munkásmozgalmat. Az állami munkásháztelepek építése is nagyszabású kezdeményezésnek ígérkezett, az állami szénbányák létesítésével pedig a kormány azt a reményt keltette, hogy a szénkartell hatalmát megtöri. Mindezen akciók minimális eredménnyel végződtek és szégyenletes botrányokba fűltek. Az ipartörvény javaslat néhány merész újításával elképeztette a közönség jórészét. A valóság az volt, hogy a javaslat, ha törvénné válik, teljesen megfojtotta volna a munkásság gyülekezési- és sztrájkjogát, az ipart és kereskedelmet pedig az osztrák keresztényszociálistáktól átvett minta szerint céhrendszerű ipartestületekbe akarta szorítani és az agrár reakció uszályhordozójává tenni. A végrehajtási novella, a bortörvény, a perrendtartási-, uzsora-, homesteadjavaslat megalkotása, illetőleg nyilvánosságra hozatala, a fogyasztási szövetkezetek állami támogatása, mind csak alkalmul és ürügyül szolgált arra, hogy a gazdasági és szociális bajok ódiúmat az iparra és kereskedelemre tolja át és őket tegyék mindenért felelőssé, amellet a nagybirtokosok a kisbirtok védelmének ürügye alatt minden egyes esetben a magok részére

biztosítsanak jelentős engedményeket. A végrehajtási novella keretében még a hitbizományok haszonélvezetét is mentesítették a foglalás, illetőleg az árverés alól, a börtörvény kitűnő alkalmul szolgált arra, hogy a hegyaljai előkelő birtokosok érdekeit megvédjék, a kötelező munkásbiztosítási törvényből kihagyták a mezőgazdasági munkásokat, az áruuzsora ellen törvényt akartak hozni, de a munkabér- és haszonbér-uzsoráról megfélemedtek, a fogyasztási szövetkezetek mesterséges dédelgetésével pedig minden faluban közköltségen kortesszervezetet létesítettek, stb.

Az adótörvényjavaslatokat a kormány 1907 őszén, a legkritikusabb időszakban terjesztette elő. Ugyanekkor kerültek a kiegyezési javaslatok is tárgyalás alá és ekkor kellett a kvóta fölemelését az országgyűléssel elfogadtatni. A választójog elsikkasztása, valamint a szakszervezetek ellen intézett brutális rendszabályok folytán az elkeseredés úgy az ipari, mint a mezőgazdasági munkásság körében rendkívül erős volt, a Polónyi—Lengyel-ügy, továbbá a napról-napra megújuló botrányok teljesen aláásták a kormány tekintélyét. A városi polgárság is a folytonos kereskedelemellenes törvények hatása alatt lassanként kormányellenes irányba terelődött. Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter már első miniszterelnöksége idején, 1893-ban egy emlékiratot tett közzé, amelyben az adóreform irányelveit megjelölte. Ezen alapelvektől az 1907. évi javaslatok két irányban tértek el, az osztályerőviszonyokban és politikai helyzetben bekövetkezett eltolódások kifejezése-képpen. Az adóreformjavaslatok az 1893. évi Emlékiratnál tovább mennek demokratikus irányban, viszont azonban a földbirtokosság részére nagy kedvezményeket nyújtanak, olyanokat, minőket Wekerle 1893-ban még visszautasított. Ez utóbbi szempontból a javaslatok később, a bizottsági és képviselőházi tárgyalás folyamán még jobban megromlottak. A kereskedelemellenes irányzatnak már is több koncessziót tettek, de azért hiányzott belőlük az a kereskedelem és tőkeellenes él, melyet a javaslatok a pénzügyi bizottság tárgyalásai folyamán nyertek. A támadás a javaslatok ellen azonnal megindult s a küzdelmet első sorban az ipari és kereskedelmi érdekképviselők vették fel. Kimutatták, hogy a javaslatok egyrészt a városi lakosság ellen irányulnak, másrészt pedig a földbirtok adóterhét akarják csökkenteni. Továbbá helyes taktikai érzékkel kiélezték azt a kérdést, hogy a javaslat u. n. szociális intézkedései mennyire elégtelenek és követelték a létminimum fölemelését, az adókulcs skálájának enyhítését és a családtagok adózására vonatkozó határozatok törlését, illetőleg módosítását. A kormány kénytelen volt alkudozásokra lépni és e kívánságok egy részének teljesítését meg is ígérte.

A kiegyezési javaslatok tárgyalása, a házszabály revízió, a horvát konfliktus folytán az adójavaslatok a napirendről egy időre lekerültek. Midőn azonban 1908 őszén a plurális választójogi javaslat tárgyalása lehetetlenné vált és a bankkonfliktus kiélesedett, Wekerle igyekezett az adójavaslatokat az utolsó pillanatban tető alá hozni, hogy az adóreform megalkotása az ő nevéhez fűződjék. A kiélezett politikai helyzetben a megindult küzdelem hullámverései közepette minden irányban kénytelen volt engedményeket tenni. Az agráriusok a kisbirtok terheinek könnyítése érdekében követelték módosításait. Az osztályellentétek kiélesedése és a közvélemény tisztánlátása folytán a nagybirtok többé nem folyamodhatott ahhoz a módszerhez, amelyet 1875-ben követett a II. oszt. kereseti adó szabályozásánál. 1875 tavaszán ugyanis az országgyűlés törvényt hozott, hogy a II. osztályú kereseti adó fejében a földbirtok után a földadónak 4%-a fizetendő, s az adótétel 2 frtnál kisebb nem lehet. 1875 őszén, mikor már Tisza Kálmán volt a miniszterelnök, elejtették a 4%-os kulcsot de megtartották a minimumot és kimondták, hogy a kereseti adónak három fokozata van: 2, 3, 4 frt, úgy, hogy a legalsó és legfelső fokozat között csak két forint különbség volt. Ez az eljárás 1907—09-ben már lehetetlen volt s a nagybirtok csak úgy juthatott engedményekhez, ha azokban a kisbirtokosok is részesültek.

A javaslatokat a pénzügyi bizottság vette tárgyalás alá és a tárgyalás lefolyása egyike a magyar parlamentarizmus legsötétebb emlékeinek. A javaslat előadója egy közgazdasági analfabéta volt, tagjai pedig egymással vetélkedtek abban, hogy ipar, kereskedelem, város egy szóval minden iránt, ami Magyarországon kultúrát és gazdasági haladást jelent, féktelenül és leplezetlenül mutassák ki gyűlöletüket. A földbirtokosságnak kedvező újabb intézkedések egész sora vétetett fel a javaslatokba és a pénzintézetek elleni animozitás több megszorító és büntető intézkedésben nyilvánult.

A képviselőházi tárgyalás 1909 január 18-án kezdődött meg és azt megelőzte az ipari és kereskedelmi egyesületek budapesti tüntető nagygyűlése. A kormány nem merte bevallani, hogy az adóreform a földbirtokosság kivételével adóemelést céloz, s azt hirdette, hogy az bevétel-csökkenéssel fog jární és az eddigi eredménynél 20 millió koronával fog a kincstárnak kevesebbet hozni. Ez az állítás azonban nem felelt meg a tényeknek és az érdekképviseltek ezt ki is használták a saját javukra. Intézményes garanciát követeltek, hogy tényleg nem lesz adóemelés és a kormány kénytelen volt beleegyezni, hogy a kereskedőkre és iparosokra nehezedő általános kereseti adó 29 millió korona évi maximális összegben kontingentáltassék. Viszont a kormány

az agrárius oldalról gyakorolt nyomásnak sem tudott ellentállni és számos módosítást volt kénytelen elfogadni. A képviselőházi vita hetekig húzódott és nagy jelentőséget nyert azzal, hogy mintegy Loria elméletének igazolásaképpen éppen a városi lakosság képviselői voltak azok, akik a kisbirtok érdekében síkra szállottak, különösen Sándor Pál a harcias kereskedelem vezére, két nagy beszédben részletes adatokkal mutatta ki a nagybirtok adó kedvezményeit, a kisbirtokra nehezedő egyenlőtlen adóterhet, ami igen heves ellentmondást váltott ki a többség részéről, de érdemleges cáfolatban nem részesült. A pénzintézetek ellen irányuló intézkedések tárgyalásánál kiderült, hogy a banktőkének befolyása a képviselőházban még mindig elég erős, a bankok felvonultatták összes érdekeltségüket s bár a döntés úgyszólván hajszálon függött, a sérelmes rendszabályokat a képviselőház csekély szótöbbséggel elvetette.

Az adóreform létrejötte rendkívül hasonlít az osztrák 1896. évi adóreform megszületéséhez. Az 1896. évi okt. 25-én kelt osztrák törvényt is egy agrárius többség alkotta meg,* amely az adóreform ügye alatt a kataszteri földadót leszállította, s a földbirtok jövedelmi adójának megállapítására nézve már előzetesen oly szabályokat állított fel, amelyek később lehetővé tették, hogy a földbirtok a jövedelmi adó alól majdnem teljesen kibújjék. De azért lényeges különbség van a két törvénytű között, mert az osztrák kuriális parlament (az ötödik kúria is csak 1896-ban létesült) már ebben az időben is több kapcsolatot tartott a néppel és jobban kifejezte a társadalmi osztályok kívánságait és akaratát, mint akár a koalíciós-, akár a munkapárti országgyűlés. A parasztság képviselői, továbbá a felekezeti jelzavak által félrevezetett városi kispolgárság pártja a keresztényszociálisok, a nagybirtokosokkal megegyeztek ugyan, de egyúttal érvényesítették megbízóik reális érdekeit is, s így az osztrák törvénynek a létminimumra, az adóskálára, s általában a szegényebb néprétegek adójára vonatkozó intézkedései hasonlíthatlanul progresszívebbek és demokratikusabbak, mint a tizenkét évvel később létrejött magyar adóreformé. Az adójavaslatok 1909: V—XII. t.-c. névvel kerültek be a törvénytárba. A földadó kataszter kiigazítására vonatkozó munkálatok azonnal megkezdődtek, a házadó 1910. január 1-én lépett életbe, a többi törvények életbeléptetésének napjául 1911. január 1. jelöltetett meg. Közben a Wekerle-kormány megbukott és helyét a munkapárt foglalta el, melynek vezető egyéniségei, elsősorban Hieronymi Károly, tevékeny részt vettek

* Erwin Steinitzer: *Die jüngsten Reformen der veranlagten Steuern in Österreich* 10. és köv. 11. Friedrich Fhr. v. Wieser: *Ergebnisse und Ausichten der Personaleinkommensteuer in Österreich* 73. és köv. 11.

a koalíciós adótörvények elleni mozgalomban. Az új kormánynak megalakulásakor még pártja sem volt, s ezért népszerűsítés céljából már 1910. márciusban kijelentette, hogy az adótörvények életbeléptetését két évvel kitolja és megígérte, hogy azok revíziója előtt az érdekelt köröket meg fogja hallgatni. 1912. június havában bekövetkezett a Tisza-féle államcsíny és a kormány a törvényalkotás terén minden akadálytól megszabadult. Mivel az államkincstár pénzügyi helyzete rendkívül megromlott és katonai célokra egyre nagyobb összegek szükségeltettek, a kormány elhatározta, hogy az adótörvényeket, melyeknek végrehajtására addig komolyan nem is gondolt, 1913. január 1-én tényleg életbelépteti s azok néhány intézkedését módosítja. A javaslat gyors letárgyalásával a kormány kortes célokat szolgált, meg akarta mutatni, hogy az erőszak árán munkaképessé tett parlament mily eredményesen tud dolgozni és a városi polgárság megnyerése céljából a kereseti adó kulcsát leszállította. Minthogy azonban a javaslatnak nyilvánosságra hozatala ellenvéleményt váltott volna ki, azt tüneményes gyorsasággal hajtotta keresztül és a meglepett városi polgárság csak később vette észre, hogy az ú. n. adónovellába (1912: XLIII. t.-c.) oly intézkedések csempésztették be, amelyek a kereseti adó kulcsának leszállítást teljesen hatástalanná teszik, sőt megsemmisítik azokat a vívmányokat is amelyeket a polgárság az 1909. évi adómozgalomban elért. A földbirtok adó cirkulusait a novella egyáltalában nem zavarta és a későbbben kiadott végrehajtási rendeletek pedig egyenesen kedvezményeket nyújtottak. Ugyancsak kedvező módosításokat tartalmaz a novella a nagy bankok és iparvállalatok adójánál, mintegy jelölül annak, hogy a munkapárt egyenes leszármazója a szabadelvű pártnak, az üzleti politikusok és a banktőke szövetségének.

II.

Valamely adórendszer antidemokratikus jellegének legfőbb ismeretőjele a fogyasztási adók túltengése. Az adóreform csak az egyenes adókra terjedt ki, s fogyasztási adórendszerünket teljesen érintetlenül hagyta, sőt 1907 óta a törvényhozás és kormányzat — egy kivételtől eltekintve — a fogyasztási adóterhet még jobban fokozta, s az államháztartás súlypontja az egyenes adókról egyre jobban a közvetett adókra tolodott át. Az egyenes adókból eredő összes zárszámadásszerű bevétel 1906-ban 287,531.036 kor.,* 1911-ben pedig 309,623.959 kor. volt. A költségvetés és

* Az 1906. évi tulajdonképpen bevétel 311 millió kor. volt. Ez a szám azonban nem lehet irányadó, mivel 1906 jún. havában ért véget az exlex, s így az 1905-ben be nem fizetett, illetőleg a községek és törvényhatóságok

zárszámadás az egyenes adók rovatában tünteti ki a vasúti és gőzhajózási szállítás használata utáni adót, mely szolgáltatás lényegére nézve fogyasztási-, illetőleg forgalmi adó; azonkívül a bankjegyadó (a kontingensen felül kibocsátott bankjegyek után az Osztrák-Magyar-Bank által fizetett járulék), ami szintén forgalmi adó. Ha helyes képet akarunk nyerni, akkor a fenti címen kitüntetett összegeket az egyenes adóbevételből le kell vonni. A szállítási adóbevétel összege volt 1906-ban 31,968.310 kor., 1911-ben 40,001.976 kor. a bankjegyadóból befolyt 1906-ban 352.473 kor., 1911-ben 1,263.656 kor.* Ezen összegeket levonva, mint egyenes adóbevétel marad 1906-ban 255,562.726 kor., 1911-ben 269,621.983 kor., az emelkedés tehát mindössze 14,059.257 kor. azaz 5,5%.

Ezzel szemben a fogyasztási adóbevétel összege 1906-ban 205,647.670 kor., 1911-ben 268,121.834 kor. volt, az emelkedés tehát 62,474.164 kor., azaz 30,3%.** A fogyasztási adókhoz kell továbbá számítani a dohány- és sójövedéket, valamint a közös vámbevételből Magyarországra eső részt (melynek kiszámítására később reátérünk), melyek lényegökre nézve szintén fogyasztási adók. Mindeme tételek alatt befolyt bevétel összege 1906-ban 441,339.600 kor., 1911-ben 578,185.136 kor. volt, az emelkedés tehát 136,845.536 kor., azaz 31%.

Ha a nyugati államokat vesszük szemügyre, akkor látjuk, hogy bár a fogyasztási és egyéb közvetett adók még mindig az államháztartás gerincét alkotják és hozadékuk folyton emelkedik, mégis a demokrácia előrehaladása és az alsóbb osztályok fokozódó befolyása következtében az egyenes adók szerepe az államháztartásban egyre jelentősebbé válik. Az angol jövedelmi adó (*income tax*) hozadéka 1906/7—1911/12 között 31.5 millió £-ról 44.3 millió £-re emelkedett, a növekedés tehát 40%, a vámok és fogyasztási adókból eredő bevétel 1907/8—1910/11 között csak 1,4%-al (68 millió £-ról 69 millió £-ra) emelkedett. A német birodalomban (birodalom és államok együttvéve) az egyenes adók összege 1907-ben 534 millió

által visszatartott adóösszegek is 1906-ban folytak be. A fent kitüntetett szám az 1906—10. évek átlaga, s helyessége annál nyilvánvalóbb, mivel az egyenes adókból eredő összbevétel 1908., 1909. 1910. években 277, 276 és 277 millió kor. volt.

* A szállítási adóbevétel tulajdonképpeni összege 1906-ban 28,137.081 kor., a bankjegyadóé 12.221 kor. volt. Minthogy azonban az egyenes adóbevétel összehasonlításánál az 1906—10. évi átlagot vettük alapul, a levonásra is az átlagszámokat használtuk fel.

** Az itt feltüntetett összegeket, amennyiben külön hivatkozás nem történik, az 1911. évi zárszámadásokban összeállított kimutatásokból vettük.

Mk. 1911-ben 758 millió Mk. volt, az emelkedés 42%, ugyanakkor vámok, fogyasztási- és egyéb közvetett adók hozadékának emelkedése csak 27% (1536 millió Mk. 1944 millió Mk.) volt. Poroszországban a költségvetési előirányzatok szerint az egyenes adóbevétel 1907—11 között 264.28 millió Mk.-ról 399.44 millió Mk.-ra növekedett, az emelkedés tehát több mint 50%. Még abban az államban is, melynek adórendszere a közvetett adók túlsúlyára van alapítva, Franciaországban, az egyenes adóbevétel emelkedése nagyobb a magyarnál. Franciaországban 1908 és 1913 között az egyenes adók emelkedése 12% volt. Ausztriában az egyenes adóbevétel 1906—11 között 317,5 millió kor.-ról 383,7 millió kor.-ra, tehát 20%-al, az összes közvetett adók hozadéka pedig 738 millió kor.-ról 879 millió kor.-ra tehát 19%-al emelkedett.*

A pénzügyminisztérium a napokban tette közzé az állampénztárak 1912. évi forgalmáról szóló kimutatást, mely szerint az egyenes adóknál az 1911. évi eredményekhez képest 6 millió kor. bevétel csökkenés, a fogyasztási és italadóknál ellenben 38.8 millió kor. emelkedés mutatkozik. Az egyenes adóbevétel csökkenése a másfél év óta tartó gazdasági krízis eredménye, s hogy ennek dacára a fogyasztási adóknál mégis többlet mutatkozik, csak úgy érthető meg, ha tudjuk, hogy ezek az adók nélkülözhetlen és elsőrendű cikkeket terhelnek, melyeknek fogyasztása és az adó megfizetése alól a nagytömegek és főleg a városi lakosság még gazdasági hanyatlás idején sem tudják magukat kivonni.

Az egyes fogyasztási adókra nézve 1907 óta a következőket kell megemlítenünk:

A szeszdó tételeit az 1908. évi XXVIII. t.-c. jelentékenyen felemelte. A szeszfogyasztási** adónak két tétele van egy kisebb és nagyobb, s a kisebbik adótétel mellett termelhető szesz mennyisége kontingentálva van s a szeszdón kívül még külön pótlék is fizetendő.

Az 1901. XIII. t.-c. adótételeket 90 és 110 fillérben állapította meg, melyhez még 10 fillér pótlék is járult, úgy hogy az összes szeszadóteher hektoliter szeszfokonként 100, illetőleg 120 fillért tett ki.

* Az adatokra nézve: Edwin R. A. Seligman: *L'impôt sur le revenu*, 266 l. Conrad: *Grundriss zum Studium der pol. Ökonomie*. Finanzwissenschaft VI. kiadás 35, 320 l. *Stat. Jahrbuch für den preussischen Staat*, 1911. 470 l. *Stat. Jahrbuch für das Deutsche Reich* 1911. *Österreichisches Stat. Handbuch* 1911. 382 l.

** A termelési adó, mely a kisebb mezőgazdasági szeszfőződékek és különösen az u. n. kisüstökön termelt szesz után fizetendő, csekélyebb jelentőségű. 1907-ben fogyasztási adó címén 707 millió kor. termelési adóból csak 37 millió kor. folyt be. Az 1907. évi fogyasztási adóeredmények statisztikai egybeállítására 8. l.

Az 1908. évi XXVIII. t.-c a szeszadópótléket megszüntette, s a szesz-fogyasztási adót 140, illetőleg 164 fillérre emelte fel. Ez az emelés azonban egész terjedelmében csak akkor léphet életbe, ha Ausztriában hasonló törvény hozatott, mivel pedig az osztrák népparlament sokáig nem volt reábirható a szeszadó fokozására, a magyar kormány úgy segített magán, hogy már magában az 1908: XXVIII. t.-c. 123. §-ban a szeszadópótléket (a 90, illetőleg 110 filléres alapadó mellett) 30 fillérre, s később az 1911: XIV. t.-c. 8. §-ban 50 fillérre emelte fel, úgy hogy a tulajdonképeni adóteher ma 140 fillér, illetőleg 160 fillér. A kedvezőtlen pénzügyi helyzet nyomása alatt az osztrák képviselőház pénzügyi bizottsága (*Finanzausschuss*) az elmúlt hónapban elfogadta a kormánynak a szeszadóemelésére vonatkozó javaslatát, s valószínű, hogy azok a parlamentben is többséget nyernek.

Az adóemelés hatása ugyancsak meglátszik a szeszadó-bevétel növekedésén. — A szeszadó és szeszadópótlék hozadéka 1906-ban 91.110.350 kor., 1911-ben pedig 118.215.301 kor. volt, az emelkedés 30%. A fokozódó hadügyi terhek nyomása alatt mindkét kormány foglalkozik azzal a gondolattal, hogy szeszmonopoliumot létesít. — Ausztriában évi 200 millió kor., Magyarországon évi 150 millió kor. bevételi többletre számítanak*. Ennek a tervnek kétségtelenül vannak előnyös oldalai is, — de a viszonyokat ismerve, egészen bizonyosra vehető, hogy a magyar törvényhozás és kormány az egyedárúságot kizárólag az adóteher emelésére és a nagybirtokosoknak nyújtandó kedvezményekre használná ki.

A söradó- és söradópótlék összege 1906-ban 25,150.092 kor., 1911-ben 36,755.775 kor. volt, az emelkedés 46%.

A cukoradó hozadéka 1906-ban 42,658.826 kor., 1911-ben 60,388.605 kor. volt, az emelkedés 41%. Az 1912: XXII. t.-cz. a mesterséges édesítő szerek elsősorban a *saccharin* gyártását és elárúsítását állami egyedárúsággá nyilvánította. — A *saccharin*-termelvények, melyeknek édesítő ereje néha 700-szor nagyobb, mint a répacukoré, erős versenyt támasztottak a cukorgyáraknak. A cukorrépa termelő nagybirtokosok és *kartellált* cukorgyárak keresztülvitték a kormánynál, hogy behozza ezt az egyedárúságot, ami a valóságban a *saccharingyártás* és behozatal eltiltásával egyértelmű és az alsóbb néposztályokat s városi lakosságot egy olcsó táplálkozási pótszertől fosztotta meg.

Az ásványolajadó hozadéka 1906—11. között 12,162.560 K-ról 14,109.534 K-ra tehát 16%-al emelkedett. Ez az adó úgy-

* *Adó- és illetékügyi Szemle.* 1913/304. 1. *Szeszadóügyi problémák.*

szólván teljesen a városi szegényebb lakosságra nehezedik, mert a falusi lakosság alig használ petróleumot, viszont a városi vagyonosabb elemek többnyire gázzal és villanyal világítanak. Így pl. Budapesten 1911-ben az 1 szobás lakásoknak csak 7,3%-ba, a 2 szobás lakásoknak csak 30,9%-ba volt a gáz és villany bevezetve, ugyanakkor midőn a 6 szobás lakások közül 72,5% volt gázzal és villanyal ellátva. A vezeték a lakások 19%-ban nem volt használatban, ami kizárólag a kis lakásokra esik*. — Az 1911. évi VI. t.-cz. az ásványolaj bányászatra és a földgázokra nézve állami egyedáruságot létesített. A földgáz felhasználása úgy az ipar fejlődése, mint olcsó világítás szempontjából nagy, szinte korszakalkotó jelentőségű, de mindaz, ami a földgáz körül eddig történt, csak a pártkorrupció táplálására szolgált s a legnagyobb bizalmatlanságra ad jogot. — A német birodalom mintájára, úgy az osztrák, mint a magyar kormány foglalkozik a petróleumfinomítás- és elárúsítás monopolizálásának kérdésével is.

A húsfogyasztási adó, mely elsősorban a városi lakosságra nehezedik, csekélyebb fejlődésképeséget mutat. — A bevétel 1906-ban 8,809.958 millió kor., 1911-ben 9,524.721 kor. volt, az emelkedés tehát mindössze 8%, s ez is csak 1911-ben mutatkozik. A stagnáció oka a húsáraknak 1906. óta bekövetkezett nagymérvű emelésére vezethető vissza, melynek folytán a fejenkénti húsfogyasztás megcsökkent. Így pl. Budapesten 1905—1908. között a fejenkénti húsfogyasztás 47.5 kg.-ról 43.8 kg-ra csökkent**. Dacára annak, hogy a drágaságellenes mozgalmak igen erős hullámokat vertek, a kormány nem volt hajlandó a húsfogyasztási adó megszüntetésére és az 1912: XXXVIII. t.-cz. csupán a házi szárnyasok, vadak és vadszárnyasok után fizetett s csak Budapesten beszedett adót, melyből 1910-ben 783.730 kor. bevétel folyt be — szüntette meg.

A boritaladó hozadéka 1906—11 között 20,586.627 kor.-ról 23,815.472 kor.-ra tehát 15%-al emelkedett. A koalíciós korszak kismembermentő jelszavai közzé tartozott a boritaladó eltörlése is, de mivel ez éppen csak jelszó volt, a kormány nem mondott le ily nagy összegű bevételről.

A helyett, hogy a fogyasztási adó alá eső tárgyak köre szűkebbre szorulna, igen alaposan kilátás van arra, hogy a gyufaadó is bevonul állami háztartásunkba. A német birodalomban az 1909. évi júl. 15-én kelt törvény behozta a gyufaadót (*Zündwarensteuer*)-a, s az osztrák

* Pikler J. Gyula: *Az 1911. évi budapesti lakásszámlálás eredményei.* 28. lap.

** *Budapest székesfőváros közigazgatása és közállapotai.* 1908. 363. 1.

pénzügyminiszter ily irányú javaslatot a közelmúltban nyújtott be a Reichsrathhoz, s nagyon valószínű, hogy a német és osztrák példát, — nem általános választójogról lévén szó — igen gyorsan utánozni fogjuk. Az osztrák gyufaadójavaslat nem egyedáruságot létesít, mint Franciaországban, hanem a német törvény mintájára gyártmányadót akar behozni. Az adótétel kénes gyufáknál 80 drbonként 2 f., más gyufáknál 60 drbonként lenne 2 f., azonkívül a gyűjtőeszközök 2 kor.-ig terjedő adó alá esnének.* A javaslat indokolása abból indul ki, hogy a jövőben a fogyasztás 40%-a a kénes gyufákra fog esni, s az eddigi fogyasztás, mely Ausztriában naponként és fejenként 8—9 darabot tett ki, felére fog csökkenni, s ezért az évi hozadékot 12,7—15,9 millió kor.-ára teszi. A számítást alkalmazhatjuk Magyarországra azzal a különbséggel, hogy a fogyasztás 60%-ja fog olcsó gyufákra esni, s ebben az esetben 8,5 millió kor. bevételre lehet számítani, a mi fejenként és évenként 42 fillér adóteher. Ez az adó éppen a legszegényebb osztályra fog nehezedni, és az egyenlőtlen adózásnak szembeszökő és lazító példája lesz.

Az állami egyedáruságok közül idetartozik:

A sójövédék bevétel 1906—1911. között 32,852.481 kor.-ról 33,414.838 kor.-ra, tehát mindössze csak 1,7%-al emelkedett. Ez nem azt jelenti, mintha a só ára csökkent, vagy a sóadó súlya enyhébbé vált volna. A só alapára ma is az, mint 1906-ban, ellenben kicsinybeni vételára a szállítási és kezelési költségek növekedése folytán emelkedett. Az eladott só mennyisége 1910-ről 1911-re több mint 7,2 millió kg.-al emelkedett, s hogy ennek dacára az emelkedés miért oly csekély, arra csak a hírhedt sószerveződés pontos ismerete tudna felvilágosítást nyújtani. Továbbra is rendületlenül megmaradt az az állapot, hogy az emberi élvezetre szolgáló jelentékenyen drágább a marhasónál.

A dohányjövédék terén 1911 július 1-én nevezetes fordulat történt, Lukács László pénzügyminiszter a dohánygyártmányok árát rendeletileg fölemelte. A magyar közvélemény szervezetlenségére, a parlament teljes tehetetlenségére nézve jellemző tény, hogy a fel-emelés ellen erélyesebb akció nem történt, pedig a dohánygyártmányok áraiban foglalt adótételeknek 10—100%-al történt felemelése oly bevételi forrásra vonatkozott, melynek brutto hozadéka 1910 év végén 69%-át tette ki az összes (a szállítási adóval kevesbített) egyenes adóknak és 241%-át a földadónak. A budgetjog és adómegszavazási jog értéktelenségét mi sem mutatja jobban, mint az a

* A javaslat ismertetése: *Neue Freie Presse*, 1912. febr. 11. sz.

tény, hogy a legnagyobb bevételi források (dohányjövedék, vasút stb.) hozadékának fokozása egyszerű miniszteri rendelettel történhetik.

Az emelés minden dohánygyártmánynál jelentékeny volt, de legerősebb azoknál, melyeket az alsóbb néprétegek fogyasztanak. A pipadohánynál az emelés a legolcsóbb fajknál (hazai, kapa, debreceni, közönséges magyar) 10—20% és ez az arány a jobb fajtájúknál is (egy fajt kivéve). A szivarok közül a „rövid magyar” ára 33%-al, a „vegyes külföldi” 20%-al, míg a többi fajké csak 10—16%-al emeltetett. Még szembetűnőbb ez az irányzat a szivarkáknál, melyek fogyasztása épen az alsóbb néposztályoknál, s főleg a munkásságnál az utolsó 10 évben 1901—1911 több mint 100%-al emelkedett (szivarkák eladásából befolyt 1901-ben 26.2 millió K, 1911-ben 52,4 millió K) s a pipadohányt egyre jobban kiszorította.* Az emelés mérve a következő volt: Virginia: 100%; Drama: 100%; Sport: 50%; Jenidge: 50%; Hölgy: 33%; míg a drágább fajknál csak 17—25%. Egyedül a „Magyar” szivarka ára maradt változatlan. Ezzel szemben a különlegességi szivarok és szivarkák árának emelése csak 10—25% között mozgott, s csak néhány esetben érte el a 33%-ot. Az ár és adóemelések pénzügyi hatásai a következőképpen alakulnak: A dohányjövedék bruttó hozadéka 1906—11. között 136,057.868 kor.-ról 180,223.083 kor.-ra tehát 32,5%-al emelkedett. De míg az emelkedés 1906—1910. között évenként 5,1%, 6,3%, 4,4%, 4,8% volt, 1910-ről 1911-re 8%. A bevétel emelkedésével nem tartott lépést a fogyasztás növekedése. Az 1911. év második felében erősen érezhető volt, hogy a közönség az árak emelkedését azzal igyekezett ellensúlyozni, hogy fogyasztását korlátozta, illetőleg az olcsóbb fajtákra tért át. A közönséges pipadohányból eladott mennyiség 1911-ben 1910-hez képest 18,326.259 kg.-ról 18,322.350 kg.-ra csökkent, holott az előző években állandó volt az emelkedés. Még nagyobb a csökkenés a szivaroknál és a szivarkáknál. 1910-ben eladatott 583.6 mill. drb (belföldi) szivar, 1911-ben csak 555.6 mill. drb, s az eladott mennyiség az 1907. évi eredmény (559,1 mill. drb) alá csökkent. Legnagyobb a csökkenés az olcsó fajtáknál. Így a „vegyes külföldi” fogyasztása 286,8 mill. drb-ról 266 mill. drbra csökkent. A (belföldi) szivarka-fogyasztás 2.347 mill. drb-ról 2.295 mill. drbra csökkent, (a „Virginia” 207 mill. drbról 132 mill. drbra, a Drama 780 mill. drbról 649 mill. drbra, ellenben a „Magyar” szivarkának ára változatlan maradván, fogyasztása 266 mill. drbról 438 mill. drbra emelkedett). Az eladott dohánygyártmányok árából a lakosságra esett fejenként 1901-ben

* Az idevonatkozó összes adatok: *Magyar Stat. Évkönyv.* 1911. 193—196 11.

5,45 kor., 1911-ben 7,47 kor., az emelkedés tehát 37%. Ezen számok a tényleges megterhelést nem kellően mutatják, mert a fenti átlagok kiszámításánál alapul a kincstárba a dohányárusoktól befolyt nagybani árak szolgáltak. A párhuzam okából megjegyezzük, hogy az egyes adókból az ország lakosaira eső fejenkénti átlag 12,9 kor. volt.

A fogyasztási adók terhét csak úgy ítélni meg a valóságnak megfelelően, ha a vámból eredő bevételt is tekintetbe vesszük. A közös ügyek költségeinek fedezésére első sorban a közös vámbevételek szolgálnak, s csak a fennmaradó rész osztandó fel a két állam között a kvóta arányában. A közös vámbevételből Magyarországra eső rész minden esetre kisebb a kvóta aránynál (36.4: 63.6) mivel a behozatalból nagyobb rész esik Ausztriára, mint a kvótakulcs szerint, s ezért mérsékelt számítással a vámbevételnek csak 25%-át vesszük számításba. A közös vámbevétel eredménye (a kezelési költségek levonása után) 1906-ban 154,578.000 K, 1911-ben 230,748.247 K* volt. A fenti összegek 25%-a 38.644.500 K, illetőleg 57,687.061 K, az emelkedés tehát 1906—11 között 19,042.561 K, azaz 49%. A közös vámbevételek emelkedése főleg az 1906 év óta érvényesülő merev védelmi rendszerre vezethető vissza. A közös vámjövedék tiszta hozadéka 1881—1911 között 22.2 millió K-ról 230.7 millió K-ra, tehát majdnem 1000%-al növekedett.

Annak megítélése és kiszámítása céljából, hogy a fogyasztási adóteherből mennyi esik a városi lakosságra és mennyi az ipari munkásságra, nem állanak kellő adatok rendelkezésünkre. A német birodalomban a *Hansabund* végzett ily számításokat és részben hivatalos adatok,** részben tudományos felvételek alapján megállapította, hogy négytagú családokat véve alapul a városi munkáságnál és a csekélyebb vagyonerejű városi elemeknél egy háztartásra esik a vám- és fogyasztási adó bevételből (a dohányadót külön számítva) 50—120 Mk, ellenben a mezőgazdasági lakosság körében csak évi 2.5 Mk. Ez az óriási különbség több okra vezethető vissza. A mezőgazdasági lakosság kultúrszínvonala, s így fogyasztása is alacsonyabb, azonkívül számos fogyasztási tárgyat (hús, pálinka, bor) a saját gazdaságában adómentesen termel, míg ugyanazt a városi lakosságnak készpénzen és adóval terhelve kell beszereznie. A birodalom bevétele a vámokból és fogyasztási adókból 1910-ben 1233 millió Mk. volt, ebből a városi és általában a nem mezőgazdasági lakosságra esett 1075 millió Mk., azaz 87%***.

* *Magyar Stat. Évkönyv.* 1911. 550 l.

** *Die öffentlich-rechtlichen Belastungen vom Gewerbe, Handel und Industrie Denkschrift des Hansa Bundes.* 2 5 11.

*** Varga Jenő: *A drágaság.* 33. l.

Magyarországra nézve ily részletes adatok nem állanak rendelkezésünkre. Varga Jenő szerint egy öttagú munkáscsalád fogyasztási adója évi 5831 kor., Rác Gyula szerint pedig 96,55 korona*. Az eltérés abból származik, hogy Rác nagyobb ital-, főleg borfogyasztásból indul ki. A két számítás közepén maradvá egy munkáscsalád évi fogyasztási adóterhét 70 kor.-ra tehetjük. Ez az összeg a kisebb iparosoknál, kereskedőknél, hivatalnokoknál stb. szintén beválik, illetőleg aránylagosan magasabb. A falusi lakosság fogyasztásának színvonala nálunk még sokkal alacsonyabb, mint Németországban. Az 1910. évi választójogi statisztika adatai szerint a 24 éven felüli férfilakosságban a mezőgazdasági elem aránya csak 63,8%***, úgy hogy a fenti számok alapul vételével állíthatjuk, hogy a fogyasztási és egyedárusági adók, vámok terhének több mint 50%-a az ipari stb. rétegekre, illetőleg a városi lakosságra nehezedik. Ha pedig az egész lakosságot vesszük tekintetbe, — úgy megállapíthatjuk, hogy a fogyasztási adóteher 90%-át az alsóbb néposztályok és a gyengébb vagyonerejű elemek viselik.

A fogyasztási adóstatisztika nem mutatja ki, hogy az elfogyasztott adóköteles árukból mennyi jut a városi lakosságra. A fogyasztási adók túlnyomó része akkor fizetendő, midőn az adóköteles áru forgalomba kerül, s az adatok csak arra vonatkoznak, mily helyen fizetett az adó, de hogy ki és hol viselte, arra nem nyújtanak tájékoztatást. A hús- és borfogyasztási adók eredményeiből nyerhetünk egyedüli felvilágosítást. Húsfogyasztási adó fejében a törvényhatósági és rendezett tanácsú városokból az 1908. évben befolyt 6,23 millió K,*** s ugyanakkor az összbevétel az állam egész területén 8.66 millió K volt, tehát a városokra esett 72%. Ha most az ipartelepeket és az iparosabb jellegű nagyközségeket is ide számítjuk, tisztán áll előttünk, hogy a húsfogyasztási adó par excellence városi adó. 1907-ben a húsfogyasztási adó hozadéka 8,73 millió K volt, s ebből 3,12 millió tehát 38% esett Budapestre, a boritaladó 20,09 millió hozadékból pedig 4,14 millió K, tehát 25%.† A városoknak és községeknek joguk van továbbá a bor, hús és szesz után községi adópótlékot szedni, melynek összege Budapesten 1908-ban 4.08 millió K-t, (1911-ben 4.5 millió K) az összes törvényhatósági városokban 5,5 millió K-t tett ki. Tekintetbe kell még venni azt is, hogy egyes városok önálló fogyasztási adókat létesíthetnek, — akadnak olyan

* Rác Gyula: *Az adóreform*. Népszava 1907. nov. 1. és köv. sz.

** *Statisztikai táblázatok*. 15* 1.

*** *A Magyar Városok Stat. Évkönyve* I. 581. 1.

† *Budapest Székesfőváros közállapotai* 1908. 363. 1.

városok is, melyek az ásványvízfogyasztást is megadóztatják, — azonkívül a legtöbb helyen kövezetvám is áll fenn, mely lényegében nem más, mint az áruk szállításánál beszedett fogyasztási adó.

A fogyasztási és forgalmi adók között középhelyet foglal el a vasúti szállítás használata után szedett adó, melynek eredménye 1906—11 között 28.137,081 K-ról 38.738,320 millió K-ra tehát 37,6%-al növekedett. A gőzhajózási szállítás után szedett adót (1908-ban 744.614 K-t hozott) az 1908. évi XV. t.-c. az osztrák kormánynak hajózási vállalatok érdekében gyakorolt nyomása folytán megszüntette.

Bélyeg, illetékek és díjak címe alatt a költségvetésben és zárszámadásban a legkülönbözőbb szolgáltatások vannak összefoglalva, melyek részben forgalmi adók, részben pedig hatósági cselekvények ellenértéke gyanánt lefizetett illetékek. Minthogy a progresszivitás belőlük, — némely kivételtől eltekintve, — hiányzik, rohamosan növekedő bevételek túlnyomó részben az alsóbb osztályok zsebéből kerül ki. Eredményök 1906—1911 között 122,663.152 millió K-ról 168,582.294 K-ra, tehát 37,5%-al emelkedett.

A magyar államháztartás tételei között egyre nagyobb jelentőségre jutnak az u. n. közgazdasági regalék-ből (posta, vasút stb.) származó jövedelmek.

A m. kir. posta-távírda és távbeszélő brutto hozadéka 1906—1911 között 65,674.352 K-ról 92,134.969 K-ra, tehát 40,3%-al emelkedett. A postai intézmény a tömegforgalomra van alapítva, jövedelmezősége ettől függ, s a posta nemcsak azért demokratikus intézmény, mert mindenkinek rendelkezésére áll, de azért is, mert bevételeit a nagytömegek szolgáltatásaiból meríti. A posta — eltekintve az utalványportó tökéletlen progresszivitásától, — nincs arra tekintettel minő a szolgálatait igénybevevő fél vagyoni ereje. A postai bevételekből az ország egy lakosára esett átlagban 1886-ban 1,42 K, 1911-ben 4,41 K, az emelkedés tehát több mint 200%.

Az állami bevételek emelésére az utolsó öt évben a kormányzat a Máv-ban, a m. kir. államvasutakban találta meg a legalkalmasabb eszközt. Míg a vámtarifa legjelentéktelenebb tételeinek emelése törvényhozási útra tartozik, addig az államvasúti áru és személydíj-szabás változtatása felett a kormány korlátlanul rendelkezik. Jól tudjuk, hogy minden egyes díjszabási kedvezmény elintézése nem bocsátható nehézkes parlamenti tárgyalás alá, de azt joggal lehetne megkövetelni, hogy úgy a személy, mint az áru díjszabás (*Barème*) alapelvei törvényben szabályoztassanak, mert, mint az utóbbi évek eseményei mutatják, a kormánynak módjában áll 50—60 millió

kor.-val a vasutat igénybevevő közönséget rendeleti úton megterhelni. Csak természetes, hogy a kormány ily körülmények között minél gyakrabban nyúl az ily kényelmes kisegítő eszközökhöz, mikor az egyenes adók terén már egy-két milliós emelésnél kellemetlen parlamenti vitákkal és a közvélemény mozgolódásával kell számolnia.

Az áruszállítás után fizetett díjak fogyasztási adó jellegével bírnak, mert azokat a termelő, iparos és kereskedő a fogyasztóra igyekszik áthárítani. A vasúti áruforgalomban legnagyobb mennyiséggel szereplő áruk túlnyomó része elsősorú szükséglet kielégítésére szolgáló cikk vagy ipari nyersanyag (gabona, liszt, szén, tüzelőfa, kőolaj, élőállatok stb.). Az áthárítás sikere az alsóbb osztályokkal szemben rendszerint bizonyos. A kormány szempontjából a díjmelés keresztülvitele annál könnyebb, mert míg a menetjegyek megdrágítása a közönség figyelmét felkelti, addig az árudíjzabás emelése az adóteher viselése szempontjából oly távoli és közvetett dolog, hogy a fogyasztó közönség alig veszi észre.

A Wekerle kormány 1910. jan. 1-én új felemelt árudíjzabást léptetett életbe. Az emelés pénzügyi szempontból igen hasznos rendszabálynak bizonyult, mert míg az 1906—9. években a gyors- és teherárak szállításából eredő bevétel az előző évhez képest csupán 7,3, 2,7, 5,7%-al szaporodott, addig a növekedés az 1910. év végén 10,8%, 1911-ben 12,2% volt*. E kedvező eredmény dacára Lukács László pénzügyminiszter, aki ugyanakkor a kereskedelmi minisztériumot is vezette, 1911. okt. 12-én tartott költségvetési beszédében bejelentette, hogy a kormány a fuvardíjakat 1912. jan. 1-én ismét emelni szándékozik, még pedig úgy, hogy a gyorsáraknál fennálló 7%-os, a teheráraknál fennálló 5%-os szállítási adót, melyet eddig a vasút viselt, illetőleg a díjtételekbe belekalkulált, ezentúl a szállító közönség fizesse meg. Ez az emelés az előbbinél annál súlyosabb, mert minden árura nézve egyenlő arányú lévén, nem volt tekintettel az áruk különböző teherviselő képességére. Az érdekképviseletek erélyes tiltakozása nem használt, az emelés 1912. márcz. 1-én életbelépett. Pénzügyi eredményét ebben az évben a külpolitikai helyzet és a gazdasági krízis okozta áruforgalmi csökkenés ellensúlyozta. A MÁV. 1912. évi bevételeiről szóló ideiglenes kimutatások szerint** a gyors- és teherárak szállításából eredő bevétel 301 millió kor. volt, 9,3%-al több, mint az előző évben (1911-ben, mint említettük, a növekedés 12,2% volt)

* Kiszámítva a *Magyar Stat. Évkönyv* 1911. évi kötetében 236. 1. levő adatok alapján.

** L. *Vasúti és Hajózási Közlöny* 1913. 15. sz.

A tömegek megterhelésére irányuló törekvés még jobban kéri a személydíjszabás felemeléséből. A Wekerle kormány 1909-ben még csak a zónatarifa mérsékelt felemelését tervezte 4,5 mill. kor. többlet-bevétel nyerése céljából. Az étvágy azonban evés közben jön meg s mivel a zónatarifa alapján nagyobb bevételemelkedés nehezen volt elérhető, Lukács László 1911. okt. 12-én azt is bejelentette, hogy a kormány a zónadíjszabás elejtésével kilométrikus tarifát akar életbe léptetni. A zónadíjszabás elméleti szempontból sok és súlyos kifogás alá esik, de a menetdíjak rendkívüli leszállításával jótékonyan hatott közgazdasági életünknek s különösen a városoknak fejlődésére, s egyike ama kevés magyar kezdeményezésnek, melyre jogosult büszkeséggel lehet visszatekinteni. A rideg fiskális szempontokkal szemben a közgazdasági érdekek el kellett némulnia, s mivel a személydíjszabás megváltoztatása a kormány rendeleti hatáskörébe tartozik, a zónatarifa sorsa megpecsételtetett.

A menetdíj megdrágítás valódi hatásait csak úgy mérlegelhetjük, ha megvizsgáljuk, hogy az utasok számából és a MÁV. személyszállítási bevételeiből mennyi esik a különböző vonatokra (gyors, személy) és kocsiosztályokra. (I. II. III.) *

A szállított utasok számából esett %	
gyorsvonatokra	5,9%
személy és vegyes vonatokra	94,1%

A személy- és vegyesvonatoknál az utasok számából esett a különböző kocsiosztályokra:

- I. 0,7%
- II. 12,6%
- III. 86,7%.

De nemcsak az utasok számából, hanem a szállított utasok utáni bevételekből is jelentékeny a III. osztály részesedése. A személy és vegyesvonatok összes bevételeiből a III. osztályra 73,7% esett.

A személydíjszabásból eredő bevételeket tehát kiválóan az alsóbb osztályok szolgáltatják, s ebben az értelemben a MÁV. is demokratikus intézmény. Az arányos teherviselés elve azt követelte volna, hogy a III. oszt. viteldíjak emelése mérsékeltebb legyen, mint a felsőbb kocsiosztályoké, azonban a kormány nem arányosságot, hanem több bevételt akart s ezért az emelés a személy- és vegyesvonatoknál teljesen egyformán történt, a gyorsvonatoknál pedig a III. osztály emelése erősebb, mint az I. és II. osztályé. — Az új díjszabásnak szociális szempontból legsötétebb oldala a szomszédos

* Az idevonatkozó adatokat 1. *Magyar Stat. Évkönyv* 1911. 239 és köv. lapszám.

forgalom (0—20 km.) és az I—II. zóna (21—40 km.) menetdíjainak megdrágítása. Mióta a városi élet Magyarországon is erős lendületet nyert, a szomszédos forgalom az olcsó menetdíjak folytán rendkívül megélénkült. Munkások, hivatalnokok és azok családtagjai, a termelvényeiket a közeli város piaczára vivő kisgazdák, napszámosok és mezőgazdasági munkások teszik ki az utasok túlnyomó részét, amit bizonyít az is, hogy a személyvonati utasok számából a III. osztályra esett a szomszédos forgalomban 89,4%, az I—II. zónában 85,8%, — a bevételekből pedig 84,7%, illetőleg 77,5%. A gyárosok és mezőgazdák érdekképviselői erőlesen tiltakoztak az emelés ellen, mely a munkások költségeit szaporítja, s így a munkabérek emelkedésére fog vezetni. De siket fülekre találtak, mert a kormány a díjemelésből 15,2 millió kor. többletet várt, s ebből 4,6 millió kor., azaz 30% esik 0—40 km. közötti távolságokra. Az emelés 6—20 km. között 20%, 21—37 km. között 17%, 30—40 km. között 30% (1—5 km., 28—30 km. között emelés nem történt). A munkásbérletjegyek ára 10%-al, a kedvezményes jegyfűzeteké pedig 20%-al emeltetett. A díjemelés mértéke a középtávolságoknál kisebb, mint a nagytávolsági forgalomban, mintegy természetes következménye gyanánt annak a ténynek, hogy az utóbbi esetben kisebb a III. oszt. utasok aránya. A közönség meglehetősen védekezett a díjemelések ellen, — s bár erre statisztikai adatok még nincsenek, — tapasztalásból megállapítható, hogy a magasabb kocsiosztályok és gyorsvonatok igénybevétele csökkent. Persze, aki eddig is a személyes vegyesvonatok III. osztályán utazott, az igényeit már nem szállíthatja le, s ez magyarázza meg, hogy a MÁV. ideiglenes bevételi kimutatásai szerint a személyszállításból eredő bevétel 95,5 millió kor.-ról 105,7 millió kor.-ra, tehát 10,6%-al emelkedett, míg az előző évben az emelkedés csak 7,7%-ot tett ki.

A közönség megterhelését még jobban fokozza, hogy a magán vasutak is siettek az állam példáját követni s díjszabásaikat szintén felemelték.

A MÁV. összes üzemi bevételei 1906—11 között 284,233.758 K-ról 412,618.422 K-ra, azaz 45,2%-al emelkedtek.

A fényüzési adók behozatalára nézve — eltekintve attól, hogy az 1913: XIII. t.-c. a lóversenyfogadások után fizetendő járulékot felemelte — még csak kísérlet sem történt, sőt éppen a napokban semmisítette meg a belügyminiszter Pozsony város ama szabályrendeletét, melyben községi pezsgőadó létesítését határozta el. Az osztrák kormány ellenben a Reichsrath elé javaslatot terjesztett a pezsgőbor megadóztatásáról.

Összefoglalás céljából az alábbi táblázatot készítettük, mely fel-tűnteti, hogy minő az egyes bevételi források szerepe a magyar állam-háztartásban s hogy az egyenes adók jelentősége mennyire meg-csökken.

Bevételi ág	Zárszámadási bevétel koronákban		%		Emelke- dés %-ban
	1906	1911	1906	1911	
Egyenes adók (szállítási és bankjegyadó nélkül)	255.562,726	269.621,983	20,69	16,70	5,5
Fogyasztási és italadók	205.647,670	268.121,834	16,65	16,61	30,3
Sójövedék	32.852,481	33.414,838	2,66	2,07	1,7
Dohányjövedék	136.057,868	180.223,083	11 02	1116	32,5
Közös vámjövedék fáránylagos rész)	38.644,500	57 687,061	313	3,57	49,3
Szállítási adó	28.137,081	38.738,320	2,28	2,40	37,7
Bélyeg és jogilleték	122.603,152	168.582,294	992	10,44	37,5
Bankjegyadó	12,221	1.263,656	000	008	—
Posta- távirtda telefon	65.674,352	92.134,969	532	5,71	40,3
M. Á. V.	349.908,112	504.753,491	2833	31,26	44,3
Összesen:	1235.100,163	1614.541,529	100%	100%	30%

Ez a táblázat annál tisztább képet ad az államháztartás és osztály tagozódás kapcsolatáról, mert az 1911. évi zárszámadás szerint a rendes kezelésben a bevételek összege 1.752.750.508 kor. volt, tehát a fenti táblázat a rendes bevételeknek több mint 90%-ról nyújt felvilágosítást.

1870—1911 között az egyenes adók (szállítási adó nélkül) és a fogyasztási adók (jövedékek nélkül) az összes rendes állami bevételekben a következő arányban vettek részt:

Egyenes adók		Fogy. adók	
%		%	
1870	37,2		9,1
1887	25,6		9,6
1896	20,3		15,2
1911	16,7		16,6

Az egyenes adók hozadéka 1870 — 1911 között 150%-al, a fogyasztási adóké 900%-al emelkedett.

— Második közlemény a következő számban —